AD ORATIONEM,

QUA MUNUS PROFESSORIS PHILOSOPHIAE ORDINARII, CLEMENTISSIME AB ALMIS ACADEMIAE NUTRITORIBUS SIBI DEMANDATUM,

D. XXIX. OCTOBRIS MDCCCXXXI AUSPICABITUR,

1831

AUDIENDAM INVITAT

CAROLUS GŒTTLINGIUS, Dr.

Inest commentatio de loco M. Terentii Varronis de re rust. I, 2. qui de rogationibus Liciniis agit.

IENAE,

TYPIS FRIDERICI FROMMANNI.

1831

M. Furium Camillum, cuius ductu auspicioque velut ab stirpibus laetius renata Romanorum respublica est, secundum a Romulo conditorem urbis fuerunt qui dicerent. Et recte quidem, si patria ex obsidione hostium recuperata, si gloria armorum, per trecentos sexaginta annos victricium restituta, si aucta patrum potestas M. Furio iure adscribitur. Sed qui causas rerum videt earumque progressus et antecessiones non ignorat, ei non tam communem populi libertatem, quae continebatur aequabilitate iuris patrum et plebis, quam pristinam paucorum dominationem revocasse Camillus videbitur. Longe igitur digniores gloria M. Manlius Capitolinus, plebis patronus, et qui huius cineres rogationibus suis ultus est generosissime, quemque plebis potius vindicem libertatisque eius conditorem et strenuum assertorem merito dixerimus, C. Licinius Stolo. Hic enim cum L. Sextio tribunus plebis quum esset, per duo lustra indefessa opera id tandem assecutus est, ut, lege de creandis tribunis militaribus consulari potestate abrogata, consules crearentur, quorum utique alter ex plebe esset. Inde novus rerum ordo exorsus, qui non solum imperatores ex plebe et fortiter hostes vincere et optime gubernare rempublicam posse et contemnere impune patriciorum auspicia superstitionesque, quibus animos hominum tanquam laqueis tenuerant, demonstraret luculentissime, sed etiam Romanorum saeculi vere heroici opportuna praeberet initia. C. autem Licinius tres tantum ab initio rogationes promulgarat, unam de aere alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset triennio aequis portionibus persolveretur, alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri [*publici* necessario supplendum est in Livii verbis VI, 35.; cf. T. Liv. IV, 51. 53.] possideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, sed consulum [*sed consulum* addendum est Livii verbis], consulumque utique alter ex plebe fieret. His rogationibus novem post annos adiecta quarta est iisdem auctoribus: ut pro duumviris sacris faciundis decemviri crearentur, quorum pars ex plebe pars ex patribus fieret. Hanc ultimam rogationem eodem

tempore (U. C. CCCLXXIX), quo primum tres illae promulgatae sunt, adiectam ceteris esse conieccrat Niebuhrius (Hist. Rom. T. II. p. 348. ed. pr.); sed eam sententiam altera editione sine dubio retractaturus erat vir egregius, nisi quo minus ultimam manum adhiberet libro suo immatura mors prohibuisset. Primo enim illam modo de consulatu rogationem ferentibus tribunis succlamarant patricii, non licere plebeio homini consulatum attingere propter auspicia, quae penes patres essent more maiorum, interdicta plebi. Hinc demum enixe operam dederunt tribuni, ut etiam auspiciorum cognitio in plebeiorum potestatem veniret. Atque factum hoc est quarta rogatione, qua optime patefactum nihil omnino a dìs immortalibus portendi, si pulli non pascerentur, si ex cavea dubitarent exire, si avis occinuisset. Haud vulgari modo rogationes omnes a plebe iussae sunt. Primum enim quum plebes de foenore et agro rogationes iussura, reliquas vero antiquatura esse videretur, tribuni, dato primo *per saturam* factae rogationis exemplo, se in omnia simul consulere dixerunt, ne ipsi plebeii commoda morarentur sua*). id quod vetitum est postea lege Caecilia et Didia (Cf. personatum Ciceron. pro dom. 20), cuius summa est apud M. T. Ciceron. de legg. III, 4. *ne plus quam de singulis rebus simul consulunto***); deinde ex T. Livii verbis (VI, 38) non plane

*) Formulae *per saturam* et *in saturam* distinguendae sunt: *illa* enim tum utuntur in coniunctione verborum *per saturam iubere*, *imperium dare*, *abrogare aut derogare*, *per saturam exquirere sententias*, quum singula capita discreta non sunt ita, ut populus singillatim de singulis iubere possit, sed confuse omnia in unum collata; *huius* vero, quae semel in fragmento legis Serviliae reperitur (p. 84. ed. Klenzii): QVOM] TRIBVS INTRO VOCABVNTVR EXTRA QVAM SEI QVID IN SATVRAM FERETVR longe alia ratio est: *si quid in saturam feretur* nihil significare aliud potest, quam si quis aliquid ferat in concione, quae neque trinundinum promulgatione indicta neque centuriis aut tribubus discretis instituta, sed confuse convocata est. Propterea recte additur in lege Servilia: quom tribus *intro* vocabuntur, quod intelligi de septis in foro debet sive de comitiis rite institutis.

**) Hanc legem Ciceronis eandem esse cum vetita legum satura recte animadvertit Turnebus ad locum Ciceronis laudatum, qui tamen eodem loco paullo post de privilegiis quibuscum saturam coniunxerat Cicero minus bene exposuit. Privilegium antiquum quid sit optime perspicitur ex rhetore latino, qui sub Heracliti Ephesii nomine epistolas subdititias composuit. Is enim (ed. Ald. T. II. fol. ξ, III verso) πανθάνομαι, inquit, Ἐφεσίους μέλλειν εἰσηγεῖσθαι νόμον κατ᾽ ἐμοῦ ἀνομώτατον. οὐδεὶς γὰρ νόμος ἐφ᾽ ἑνὸς ἀλλ᾽ ἀνάκρισις. οὐκ ἴσασιν Ἐφέσιοι ὅτι ἕτερον δικαστὴς νομοθέτου, καὶ τόδε ἄμεινον ἐπεὶ ἀμαθέστερον πρὸς ἄδηλον τὸν μέλλοντα πράξειν· ὁ δὲ δικάζων ὁρᾷ τὸν κρινόμενον ᾧ συνάπτεται τὸ πάθος. Ἴσασί με, Ἑρμόδωρε, συντεχνητεύσαντά σοι τοὺς νόμους κἀμὲ ἐλάσαι βούλονται, ἀλλ᾽ οὐ [ἀλλὰ] πρότερον ἢ ἐλέγξαι αὐτοὺς ἔτι ἄδικα ἐγνώκασιν· τὸν μὴ γελῶντα καὶ πάντα μισανθρωποῦντα πρὸ ἡλίου δύναντος ἐξιέναι τῆς πόλεως· τοῦτο νομοθετεῖν βουλεύονται· οὐδεὶς δ᾽ ἐστὶν ὁ μὴ γελῶν εἰ μὴ Ἡράκλειτος ὥστ᾽ ἐμὲ ἐλαύνουσιν. Hinc patet privilegium hic esse speciem quandam ostracismi, quae

perspicitur, perlataene fuerint hae rogationes a Licinio Sextioque vel irrita facta intercessione collegarum, cuius rei ipsa saturae ratio causa esse potuit, an M. Furius Camillus dictator in ordinem a tribunis coactus tantum terrorem etiam intercedentibus incusserit, ut fracti animis a proposito abstinuerint. Id vero certum est, patres auctores factos esse omnibus rogationibus, postquam partem consulatus, praeturam, sibi solis extorsissent.

Ex quattuor autem locis, in quos reipublicae formam diviserant tribuni plebis, alter ille, qui in constituendo agrorum modo consistit, maxime accendisse videtur animos Quiritium. Atque de hoc quidem nunc nobis sermo est. Legitur enim in M. Terentii Varronis libro primo de re rustica, cap. 2. locus corruptissimus de rogationibus Liciniis: *Nam C. Licinium Stolonem et Cn. Tremellium Scrofam video venire: unum cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem romanum et qui propter diligentiam culturae Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores e radicibus, quae nascerentur e solo, quos stolones appellabant. Eiusdem generis C. Licinius trib. pl. cum esset post reges exactos annis CCCLXV*)* *primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forensia e comitio eduxit**).* Hic locus non una parte laborat vehementissime. Primum enim de duobus Liciniis, ut videbitur primum inspicientibus, sermo est, uno, qui anno U. C. CCCLXXXVIII leges Licinias pertulit, altero nescio quo terrae filio, qui anno U. C. DCVIIII (post reges exactos CCCLXV) ad similes rogationes accipiendas populum permovisse videtur; deinde *septem iugera forensia* quae dicuntur sensu prorsus carent, tum a sermone Varronis abhorret illud: *nam Stolonis* illa lex, *quae — et qui;* tum inauditum Quiritibus est quod

acta praeteriti temporis, licet non cautum legibus de iis esset, ex nova lege lata diiudicet. Nos diceremus privilegium esse „ein Gesetz mit rückwirkender Kraft."

*) Hier ist die Jahrzahl, wie jeder sieht, corrupt. *Niebuhr* II. R. T. I. p. 471. ed. III.

**) De hoc loco Niebuhrius T. II. p. 399. ed. pr. ita: „*Varro de re rust. I, 2. und Columella I, 3. scheinen einen vom Gesetzgeber verschiedenen Tribun C. Licinius Stolo als Ackervertheiler an das Volk zu meinen. Doch Varro's Stelle ist so tief auf den Grund verdorben, die Erklärung von dem C. Licinius Crassus ein so handgreiflicher Irrthum, daſs nur Emendation Sinn schaffen kann. Columella aber ist der Geschichte so unkundig, daſs er die erste Ackervertheilung, wodurch der Senat nach der Verbannung der Könige das Volk zu gewinnen suchte, einem Volkstribunen, dem Licinius, zuschreibt.*"

hic legitur: ad leges accipiundas *in septem iugera.* Quasi unquam hac praepositione ita usi essent Latini! Nam quod Niebuhrius (H. R. T. I. p. 471. ed. III.) contulit ex Livio XXXIII, 30. *pax data in has leges* longe diversum est. Denique quid est illud *e comitio eduxit populum?* Quem quo deduxit? In forumne? In campum Martium? Quid tribunis plebis cum comitio? Nihil ex his omnibus quid sit intelligi potest.

Primus fuit Aus. Popma, qui Varronem altero loco de C. Licinio Stolone, altero de C. Licinio Crasso scripsisse diceret, quorum ille primum a. U. C. CCCLXXVIII tribunus plebis fuit, alter a. U. C. DCIX. Sed nemo veterum vel verbo monuit, C. Crassum, Caii Sempron. Gracchi amicum, movisse agrarias seditiones, quae ab eo nomen ducerent, nec, si movit unquam, aliquid novi *de septem iugeribus* rogasse putandus est, quod septem illa iugera plerumque dividi plebi solebant. V. *C. Plin.* H. N. XVIII, 4. *Manii quidem Curii — nota concio est; perniciosum intelligit civem, cui septem iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges assignata est.* T. Liv. V, 30. *Adeoque ea victoria laeta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, ut agri Veientani septena iugera plebi dividerentur.* Quid quod adeo trita erant ista septem iugera, ut substituta ab librario quodam esse videantur vocabulo minus tralaticio? Addit Popma septem iugera forensia esse ea, quae in foro (i. e. comitiis tributis) primum assignata sint plebi, quum ante C. Crassum factum id esset senatus consulto. Contra quod ipse Schneiderus pluribus exemplis docuit iam ante annum DCIX assignatos agros plebi fuisse rogantibus tribunis plebis. Neque, ut hoc addamus, Popma satisfecit quaerentibus interpretatione sua educti ex comitio populi; nihil porro monuit de illa formula legum parum usitata *in septem iugera.* Iure igitur haec sententia exploditur. Sequitur Pighius, qui Annal. ad ann. DCVIII (p. 463) item de C. Licinio C. F. C. N. Crasso cogitat, sed ita, ut de ea ratione Crassi ad populum agendi intelligenda omnia esse censeat, quae exponatur a Cicerone Lael. 25.: *Atque is* (C. Licinius Crassus) *primum instituit in forum versus agere cum populo*, (quum antea comitium versus et curiam orare consuessent V. Plut. C. Gracch. 5.). Sed qui tandem hoc significare possunt verba Varronis: eduxit (adduxit callide Pighius) populum e comitio in septem iugera forensia? Num vere putabimus „septem iugera

forensia forum romanum rustice vocari a Varrone, cuius ea tunc amplitudo vel mensura sine comitio fuerit?“ Et si vel maxime hoc significare possint verba Varronis, quid illud ad agrarias rogationes, de quibus unice Varro loquitur? Denique cur tandem *de pluribus legibus* dixit Varro, ad quas accipiendas C. Licinius populum e comitio eduxerit, quum septem iugera plebi dividunda *una* lege necessario continerentur? Ineptissimam igitur Pighii rationem Gesnerus et Schneiderus adoptare qui potuerint, ego exputare prorsus non potui, inprimisque miror Schneiderum monstro supplementi historici sibi satisfacientem. Ita enim ille: relinquitur igitur sola Pighii interpretatio, ut dicamus C. Licinium Crassum revocasse legem Licinii Stolonis de modo agrorum a cive romano possidendorum vel plebi dividendorum eaque lege simul morem antiquum cum populo ex templo agendi innovasse. Sic Schneiderus. Mihi vero dubium non est, Varronem utroque loco de uno eodemque C. Licinio Stolone loqui. Sic enim legendum: *unum, cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nam Stolonis illa lex vetat plus D iugera habere civem romanum, et, qui propter diligentiam culturae Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores e radicibus quae nascerentur e solo quos stolones appellabant, eiusdem gentis C. Licinius, tribunus pl. cum esset post reges exactos annis CXLV primus populum ad leges accipiundas in septa forensia e comitio eduxit.*

Haec igitur nunc singillatim tractanda sunt. Ac primum quidem quod Varro dicit maiores Licinii legem agrariam tulisse, noli putare pro iis loqui, qui C. Licinium Stolonem et C. Licinium Crassum a Varrone intelligi arbitrantur; contra vero aequales fuisse eos Licinios, de quibus Varro tanquam maioribus C. Licinii Stolonis, amici sui, monet, pronum est perspicere. Intelligitur autem praeter C. Licinium Stolonem potissimum is Caius Licinius, qui anno U. C. CCCLXXVII tribunus militum consulari potestate et anno CCCLXXXVII magister equitum fuit. De hoc enim ita T. Livius VI, 39.: »P. Manlius deinde dictator rem (agrarias rogationes) in causam plebis inclinavit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto.« Is igitur a gentili suo C. Stolone in consilium adhibitus rem confecisse apud magistratus videtur. Verba Varronis »*Stolo-*

nis illa lex« nihil significant, quam »lex quae Stolonis nomine venit«, *das stolonische Gesetz,* neque ullam personae tribuni Licinii, cuius postea mentio iniicitur, rationem habent. Atque C. Licinium quum *eiusdem* gentis esse Varro dicit, non ad Stolonem Licinium, qui leges agrarias pertulit, referendum erat, sed ad C. illum Licinium Stolonem, quem dialogum rusticum secum instituisse Varro finxit.

Aliquanto longius repetenda est postremorum verborum explicatio. Primum enim animadvertis *populum* antiquissima significatione a *patribus* sive *patriciis* non differre, sed opponi *plebi:* patricios autem in comitio curiatis comitiis convenisse, ut de republica consulerentur, inter omnes constat V. Niebuhr. H. R. T. I. p. 323. 467 sq. ed. III. Varro de ling. lat. IV, 32.: *comitium ab eo quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa.* Ascon. Ped. in Verrin. I, 58. c. 22.: *comitium locus propter senatum, quo coire equitibus et populo romano licet.* In foro autem, tributis comitiis, conveniebat plebes. Quae comitia quum usque ad decemvirorum tempus plebeiorum solum fuissent, inde ab hoc tempore permissa etiam patriciis sunt (V. Liv. V, 30. 32.), qui tamen, plebeiorum spernentes societatem, non usi sunt iure suo, quum de legibus plebes sciscebat. Habebant autem in comitiis forensibus septa sua plebeii prorsus eodem modo atque populus inde a Servii Tullii tempore in comitiis centuriatis. (V. Sueton. Caes. 80. Cicer. Legg. III, 17. ad Attic. I, 13. I, 16. Dionys. H. VII, 59.) His septis vel ovilibus in comitiis centuriatis classes et centuriae, in tributis vero tribus a se invicem discernebantur.

His praemissis ad Varronis locum si recurramus, plana erit eius explicatio. Dicitur enim C. Licinium Stolonem tribunum pl. primum fuisse, qui patres (Cf. Niebuhr. H. R. T. I. p. 471. ed. III.) concitaret, ut ex comitio, quo curiae eorum convenissent, in septa forensia, seu ovilia tribuum in foro constitutarum, vocari se paterentur, cum plebe quattuor rogationes Licinias iussuri. Atque id ipsum est, quod aliis verbis ita exprimitur a T. Livio VI, 42. *Patres auctores omnibus eius anni comitiis* (quibus iussae leges Liciniae sunt) *facti.* Quem numerum annorum substituimus pro CCCLXV eum non mirabitur is, cui non ignota est ratio Romanorum computandi.

Sed satis dictum esto de Liciniis rogationibus et de *Varronum et rupicum squarrosis et inconditis rostris.* Veniendum est enim ad id, quod praefandi necessitatem nobis imposuit. Nempe oratione aditiali auspicandum est munus professoris philosophiae ordinarii, quo Nutritores academiae clementissimi nuper me ornarunt. Cui orationi habendae benevole ut adesse velint MAGNIFICUS ACADEMIAE PRORECTOR, CURATOR EIUSDEM ACADEMIAE GENEROSISSIMUS, PROFESSORES AC DOCTORES ILLUSTRISSIMI, DOCTISSIMI, COMMILITONES HUMANISSIMI, ea qua decet observantia ac pietate rogo.

[illegible] 26 [illegible] coram [illegible] Adjudication [illegible]
publicas [illegible]
[illegible] (ad leges acoisp iendas). [illegible]
[illegible] ad acc. leges [illegible]
[illegible] 835. N. 151.